

Nils Henrik Fuglestad

Noen synspunkter på norsk fagbevegelses politiske og ideologiske utvikling i mellomkrigstida¹

I Problemet

Mellom 1918 og 1920 ble de gamle sosialdemokrater i arbeiderbevegelsens ledelse trengt til side. Folk fra den militante venstreopposisjonen, «den nye retning»,² besatte de fleste toppverv i organisasjonene. Sjølv oppfatta disse seg som revolusjonære arbeiderpolitikere. Dette lederskiftet og denne sjøloppfatningen har dannet det naturlige utgangspunkt for historikernes framstilling av arbeiderbevegelsens videre utvikling i mellomkrigsperioden.

En dominerende oppfatning har gått ut på at arbeiderbevegelsen hadde en revolusjonær ideologisk profil i 1920-åra. Hele mellomkrigstida rammes da inn i to skarpt avgrensede faser, med en revolusjonær og klassekamporientert arbeiderbevegelse i 20-åra, og et ideologisk skifte til sosialdemokrati og classesamarbeid som skal ha foregått forholdsvis raskt i en periode fra 1930 til 1935. Det var Edvard Bull som først trakk opp denne periodiseringa i sin framstilling i «Arbeiderklassen i norsk historie» fra 1947. Seinere har bl. a. Jorunn Bjørgum og Berge Furre foretatt ei liknende inndeling.³

For formidlingen av norsk arbeiderbevegelses historie impliserer skjemaet at de mange og til dels illegale arbeidskampene, det militante klimaet i arbeiderbevegelsen og de skarpe klassemotsetningene i samfunnet på 20-tallet, identifiseres med den nye ledelsen og denne ledelsens politiske linje fram til 1930. Selve denne slutningen har imidlertid vist seg problematisk.

Historikerne som opererer innafor de skisserte tolkningsrammene, peker gjerne sjølv på at *praksis* ofte svarte dårlig til *parolenes* militante formuleringer.⁴ Og forfattere som Ousland og Kokkvoll har med utgangspunkt i samme obser-

vasjon sluttet at bevegelsen *ikke* var revolusjonær gjennom 20-tallet.⁵ Også Edv. Bull vil i dag nedtone de revolusjonære trekkenes praktiske betydning for 20-åras arbeiderpolitikk: «Fra den tid de revolusjonære besatte sentrene i norsk arbeiderbevegelse, begynte den samme bevegelse å forsvare det kapitalistiske bedriftsliv», skriver han i en knapp, men perspektivrik artikkel i Makt og motiv, Et festskrift til Jens Arup Seip. (S. 232, se også s.s. s. 233.)

Odd Bjørn Fure mener at presis eller inadekvat begrepsbruk kan være en årsak til de sprikende vurderingene i forskningsdebatten. I tråd med en slik hypotese foreslår han å «utvikle nye kategorier og begreper» som den viktigste oppgaven for framtidig forskning.⁶

Det er mitt syn at det kan være like fruktbart å reise *andre* problem enn de forskninga tradisjonelt har vært konsentrert om, først og fremst ved å utvide studiet av arbeiderbevegelsen til andre plan enn toppsjiktet. (Slik også Fure er inne på.) Dette innebærer ikke at ledelsens posisjon blir uinteressant, men det fordrer en problemorientering hvor ledelsen mister sin uavhengige plassering som inkarnasjonen av arbeiderbevegelsen. For det faktum at arbeiderbevegelsen fikk nye ledere omkring 1920, gir ikke noe empirisk belegg verken for de samme ledernes faktiske linje eller for klimaet i arbeiderbevegelsen generelt de *følgende* åra. Og om det kan demonstreres, slik jeg tror, at de nye lederne fulgte en pragmatisk og i avgjørende henseender sosialdemokratisk kurs, gir dette aleine ikke grunnlag for å slutte at arbeiderbevegelsen som sådan var sosialdemokratisk (ikke-revolusjonær, reformistisk). Det kan i alle tilfeller slås fast at det sto bitter *strid* om bevegelsens politiske og ideologiske orientering også etter 1920, og den nye ledelsens linje bare representerer *ei* side i et sammensatt bilde.⁷ Etter min oppfatning må en holdbar karakteristikk av *arbeiderbevegelsens* mellomkrigshistorie gi rom for disse ideologiske brytningene. Det er naturligvis mulig at også et prosjekt etter disse linjer vil resultere i nye «kategorier og begreper», men foreløpig mangler det meste av det empiriske underlaget. I så måte gir heller ikke denne artikkelen noe bidrag. Når jeg i det følgende skal presentere noen resultater fra min undersøkelse av fagorganisasjonens politiske og ideologiske utvikling etter 1920, går jeg ikke i denne omgang utover de tradisjonelt opptrukne rammene for såvidt som jeg begrenser meg til å skissere den *offisielle* kursen, slik den ble staka ut av organisasjonens ledelse. Artikkelen kan leses som et direkte innlegg i den aktuelle forskningsdebatten. Her vil jeg da vise

følgende: at *lederskiftet* ikke er en holdbar referanse for det som må ha vært av revolusjonær eller militant arbeiderpolitikk i 20-års fagbevegelse. I positiv forstand mener jeg det er mulig å påvise klare forløpere for 30-tallets samarbeidspolitikk i ledelsens faglige politikk allerede i 20-åra. I så fall må også perspektivet på 30-tallets krisepolitikk forrykkes, og det må åpne for andre årsakssammenhenger enn de som tradisjonelt er anført for denne politikken.

Framstillingen deler jeg i tre. Først skal jeg knytte noen kommentarer til fagkongressen i 1920. Resultatet av denne betegnes gjerne som «den nye retnings» gjennombrudd i fagorganisasjonen. Dernest skal jeg skissere hovedlinjene i ledelsens faglige taktikk fram til 1924. Tilsammen vil disse to avsnitta gi en viss bakgrunn for det tredje hvor jeg skal presentere den faglige ledelsens egne perspektiver for de følgende åra.

II Gjennombruddet

Så seint som til fagkongressen i 1917 mønstra venstrefløyen stadig bare et mindretall blant kongressdeltakerne. Men i løpet av de tre neste åra vokste mindretallet til et nytt flertall i hele arbeiderbevegelsen. Kampstemning mot dyrtid og begeistring for arbeiderrevolusjonen i øst utgjorde rammene for «den nye retnings» etappevise oppmarsj i organisasjonene. Ennå på DNAs landsmøte i 1918 ble det gitt konsesjoner til den gamle ledelsens parlamentariske sosialisme.⁸ Men innen 1920 var bruddet med det borgerlige demokrati definitivt — hva teorien angikk. Nå skulle rådssystem og proletarietets diktatur være veiledende prinsipper i kampen for sosialisme.⁹

Også i fagorganisasjonen fikk «den nye retning» sitt endelige gjennombrudd i 1920. Til fagkongressen det året hadde opposisjonen gjort grundige forberedelser. Bl. a. var det i Trondheim faglige samorganisasjons regi holdt et fellesmøte hvor Fagopposisjonens prinsipp-program var blitt presentert i sin siste form og vedtatt som «vore nærmeste krav».¹⁰ Programmet kan oppsummeres på denne måten: Fagorganisasjonen skulle ha sosialisering som sitt prinsipielle mål. Bedriftsråd på arbeidsplassene og rådsforfatning som samfunnsordning skulle danne grunnlaget for å realisere målet. «Omfattende masseaksjon» skulle være det avgjørende våpenet, og obligatoriske samorganisasjoner var opposisjonens viktigste organisatoriske anvisning.¹¹ De vedtak som ble gjort på fag-

kongressen seinere på året, var skåret etter nettopp denne ideologiske lesten.

Med 108 mot 91 stemmer vedtok fagkongressen opposisjonens framlegg om ny formålsparagraf. Mot 16 og 7 stemmer ble det gjort vedtak om bedriftsråd og sosialisering. Mot bare 31 stemmer ga kongressen tilslutning til det syn at masseaksjoner og politisk rådssystem var nødvendige forutsetninger for å nå målet. Og endelig gjorde den prinsippvedtak om at Landsorganisasjonen skulle bygge på samorganisasjoner i stedet for på forbund.¹²

Håkon Meyer skriver at med vedtaka på DNAs landsmøte i april og på fagkongressen i juni 1920, «var en milepæl nådd i norsk arbeiderbevegelse. Nå stod den helt på den revolusjonære sosialismens grunn, med arbeiderrådene i bedriftene som det nye masseaksjonsorganet som skulle føre sosialiseringen frem og dermed overføre den økonomiske makten direkte til det arbeidende folks forvaltning gjennom et rådssystem, utbygd til klassesdiktatur uttrykt i rådsforfatningen».¹³

Hva fagkongressen angår, var den utvilsomt et uttrykk for «den nye retnings» frammarsj i fagbevegelsen. Jeg skal imidlertid peke på noen trekk ved kongressens vedtak som gir et mer betinget inntrykk av *gjennombrudd* enn Meyers helt uforbeholdne karakteristikker.

For det første skal vi notere at selve lederskiftet var mindre omfattende i fagorganisasjonen enn det hadde vært i partiet to år tidligere. Opposisjonen fikk riktignok et flertall i det nye sekretariatet, men den sterke reformistføreren Ole O. Lian fortsatte i det innflytelsesrike formannsvervet. Dernest viser avstemningsresultata en variasjon som tyder på flytende grenser mellom grupperingene og på politisk sett uklare vedtak. F. eks. er det verdt å understreke at vedtaka om bedriftsråd og sosialisering praktisk talt var enstemmige (mens flertallet for ny formålsparagraf var forholdsvis knapt), og at forslaga var satt fram av det sekretariat som ennå var kontrollert av erklærte reformister. Her finner vi altså sosialdemokrater av ulike avskygninger på samme side som de revolusjonære — i lutter samstemmighet om sentrale spørsmål av åpenbart prinsipiell karakter. Vedtaka representerte m.a.o. *målsettinger* ingen av hovedgrupperingene sa seg uenige i. Dette er et svært godt indisium på at det gas mer enn en tolkningsmulighet av forslaga og at de ikke ga entydige handlingsdirektiv.¹⁴ Dessuten vet vi at heller ikke Fagopposisjonen var ideologisk homogen. Bl. a. i det viktige spørsmålet om rådsdiktaturet formulerte

Tranmæl synspunkter som ikke skilte seg prinsipielt fra *Lians* syn, mens en annen fraksjon i «den nye retning» slutta opp om Lenins teori om proletariatets diktatur.¹⁵

Alt i alt framstår vedtaka på fagkongressen samtidig som en markering av de revolusjonære ideenes sterke stilling i norsk arbeiderbevegelse omkring 1920, og som et uttrykk for gjennombruddets begrensninger i den form det hadde på dette tidspunktet. Vedtaka om bedriftsråd, rådsdiktatur og masseaksjon kunne være plattformen for en «revolusjonær» kurs. I praksis bar vedtaka tydelig preg av kompromiss og ga rom for motstridende fortolkninger. Samtidig unnlot de nye lederne å formulere klare handlingsparoler. Som ideologisk og politisk grunnlag for en *revolusjonær* retning var denne plattformen tufta på utrygg grunn: den hadde åpne dører i de fleste retninger. Den videre utviklinga viser dessuten at vedtaka i 1920 representerte høydepunktet for Fagopposisjonens frammarsj i fagorganisasjonen. «Lenger frem enn til denne merkepelen», skriver også Meyer om vedtaka fra 1920, «rykket ikke bevegelsen på revolusjonært grunnlag».¹⁶

III Noen hovedlinjer 1920—1924

To store arbeidskonflikter, Storstreiken i 1921 og den ulovlige jernstreiken vinteren 1923/24, har satt sitt merke på dette tidsrommet og bidratt vesentlig til inntrykket av en militant arbeiderbevegelse. Den sju måneder lange jernstreiken var dessuten en av de mest oppsiktsvekkende arbeidskampene i hele mellomkrigstida. Denne var også et overbevisende uttrykk for *arbeideres* vilje og evne til å føre kamp mot en aggressiv motpart. Men den demonstrerer også klart hvordan den faglige ledelsen fulgte en taktikk etter andre linjer enn de streikendes.

Inger Bjørnhaug, som har utført et svært omfattende og grundig studium av jernstreiken, konkluderer at den «fullt og helt, og hele veien (var) de streikende jernarbeidernes eget verk».¹⁷ Ledelsen støtta riktignok i teorien arbeidernes krav, men den tok avstand fra deres midler. Allerede fra starten gikk ledelsen inn for å avblåse kampen, og den lyktes i sine anstrengelser for å begrense konflikten til Osloområdet. Det var ledelsens linje å få løst konflikten på mest mulig fredelig vis ved å føre den inn i ordinære faglige former, først ved forsøk på separate forhandlinger, seinere ved å innlemme den i tariffoppgjøret for våren 1924. Det

ble en direkte anklage mot jernstreiken at den kom i veien for og representerte en trussel mot LOs forhandlingsopplegg til våroppgjøret.¹⁸ Denne holdninga hos ledelsen var den praktiske konsekvensen av ei presist utforma faglig linje, som i sin tur bygde på ledelsens oppsummering av de to foregående åras erfaringer. Innafor ledelsens eget perspektiv var det snakk om middelveien mellom kampoppjøret i 1921 og voldgiftsoppjøret året etter.

I 1921 var det arbeidskjøperne som gikk til offensiv ved å si opp tariffen og kreve lønnsnedslag. Fagorganisasjonen møtte utfordringen med å erklære sympatistreik for sjøfolka som hadde gått til arbeidsnedleggelse fra 8. mai. På det hardeste omfatta konflikten 120 000 arbeidere.

Arbeidskjøperne hadde best tid siden prisene og avsetningsmulighetene stadig var dårlige, og oppgjøret drog ut. Til slutt valgte den faglige ledelsen å heve sympatistreiken for å få i stand forhandlinger. 30. juni var forhandlerne blitt enige om et anbefalt forslag som ga 12 pst. nedslag straks og 5 pst. fra 1. oktober (mens de opprinnelige krava fra arbeidskjøperne hadde gått ut på 33 + 25 pst.).¹⁹ Storstreiken er denne konflikten blitt hetende, og den hadde et veldig omfang. Denne gang spilte også den faglige ledelsen aktivt med fra starten. I realiteten står vi her overfor det eneste eksempelet under hele 20-tallet hvor den nye ledelsen kan tilskrives noe slags initiativ i retning av massemobilisering. Jorunn Bjørgum omtaler streiken som det nærmeste norsk arbeiderbevegelse kom sin parole om «revolusjonær masseaksjon».²⁰ Men av det som er kjent i dag er det lite eller ingenting som tyder på at ledelsen sjøl hadde denne parolen i tankene våren 1921.

I «Social-Demokraten» skreiv Tranmæl at streiken var en «faglig-økonomisk» kamp med et reint defensivt siktemål.²¹ Men heller ikke innafor dette begrensa opplegget ser det ut til at ledelsen hadde noen tro på kampens muligheter i den aktuelle situasjonen. I Bjørnhaug som har gått gjennom LOs saksarkiv fra konflikten, har funnet at ledelsens begrunnelse for mobiliseringa nesten utelukkende gikk på *interne organisasjonsforhold*: ledelsen følte seg i en tvangssituasjon. Lederne frykta at det indre tillitsforholdet i organisasjonen ville bli underminert om de ikke ytte motstand mot arbeidskjøpernes angrep. Det var forventningene til den nye ledelsen og presset fra arbeiderne som gjorde mobiliseringa uomgjengelig, og ikke noe ønske fra ledelsens side om å følge opp plattformen fra 1920.²²

Ledelsen oppfatta Storstreiken som et nederlag — og

ganske særskilt som et nederlag for kamplinja. I all seinere polemikk med den nye opposisjonen som etterhvert vokste fram på venstresida, ble denne konfliktens utgang²³ holdt fram som et avgjørende bevis for hvor umulig det var å følge en militant faglig politikk under de forholda som rådde. Men ledelsens egen begrunnelse for å ta kampen opp i 1921 viser at selve troen på masseaksjonen som våpen var sviktende. Ytterligere en manifestasjon av denne tvilen var det når den faglige ledelsen året etter gikk positivt inn for voldgift. Resultatet av denne oppgjørsformen ble imidlertid enda mindre oppløftende. Voldgiften ga 25—30 pst. lønnsnedslag og ferien ble redusert fra tolv til åtte dager. På dette tidspunkt oppsto behov for alternative framgangslinjer, og slike ble programmatisk presentert på fagkongressen våren 1923 med Lians foredrag om «den faglige situation».

Lian viste til at arbeidskjøperne var på «krisestien» og sa opp alle oppsigelige overenskomster. Hvordan skulle Landsorganisasjonen møte de pågående arbeidskjøperne?

«Det som har stått klart for sekretariatet nu», uttalte Lian, «er, at kampen maa betragtes som en forsvarskamp, og at vi stort sett maa komme til at indta en *defensiv* holdning . . . Det gjælder for arbeiderne om mulig at *stanse* deres offensiv, slik at de arbeidsbetingelser som er oppnaad kan bibeholdes».²⁴ (Uth. av L.) Fra Landsorganisasjonens side ville man gå inn for å «indskrænke kampen», for «mest mulig at begrænse antallet av dem som kommer i konflikt». Denne målsettingen skulle man forsøke å realisere ved å begrense kampfronten til Arbeidsgiverforeningen og ved ikke å føre kamp mot «arbeidsgiverne som saadanne». Fagorganisasjonen skulle ikke vike tilbake for den kamp som arbeidskjøperne *tvang* fram, men linja skulle være å unngå å stoppe arbeidet «for dem som *ikke staar i Arbeidsgiverforeningen*, samtidig som vi skal forsøke at *faa arbeide selv ogsaa*».²⁵

Det var en politikk for *forsvar* av posisjoner som nå ble etablert som fagorganisasjonens offisielle linje. Den taktiske framgangsmåten var å *unngå* storkamper ved å utnytte *meklingsapparatet* så langt mulig for å få oppgjør *i de enkelte industrier*. Det var denne linja forbundsledelsen i Jern- og Metall lojalt fulgte under jernstreiken. Taktikken innebar bl. a. at initiativet til eventuelle konflikter lå i *arbeidskjøpernes* hender. Eller som Lian uttrykte det: «Det er *den anden part* som har utspillet». (Uth. av L.)²⁶

Våren 1921 var første og siste gang den nye ledelsen gikk i spissen for stormønstring av klassen under en arbeidskonflikt — og sjøl ved denne anledningen foregikk det helt uten

entusiasme og revolusjonære vyer. Den videre utviklinga i den offisielle faglige politikken fram til 1924 viser at den nye ledelsen allerede revurderte aktualiteten i det program den var valgt på i 1920. Men inkluderte denne revurderinga også omprøving av de *prinsipper* plattformen bygde på? Et naturlig inntak til dette spørsmålet vil en undersøkelse av ledelsens egne perspektiver på fagorganisasjonens virksomhet og oppgaver gi. Om vi så holder «den nye retnings» programsaker og 1920-plattformen in mente, skulle dette gi en brukbar nøkkel til det ene spørsmålet jeg vil stille: fulgte ledelsen i *teorien* opp de revolusjonære prinsippene den førte med seg inn i organisasjonstoppen omkring 1920? Dette skal jeg etterhvert sammenholde med enkelte, men utvalgte glimt fra den politikk organisasjonen *praktiserte* i åra etter 1924.

IV Teori og praksis 1924—1929

1. *Legalisme og samarbeidsinitiativ.*

«Den nye retnings» plattform *qua* *revolusjonær* forutsatte institusjoner (rådssystem) og aksjonsformer (masseaksjon) som falt utafor og sto i motsetning til de politiske institusjonene og normene i det borgerlige demokrati. I denne forstand avgrensa den fagopposisjonelle retningen seg prinsipielt mot sosialdemokratenes og de gamle ledernes (bla a. Lian) vilje til å akseptere og arbeide innafor det bestående samfunns rammer.²⁷ Men i en signert lederartikkel i «Meddelelsesbladets» oktobernummer for 1924 gjorde LO-formannen uten omsvøp den gamle, reformistiske retningens prinsipielle legalisme til *fagorganisasjonens* hovedlinje i det videre arbeidet.

«All erfaring», skreiv Lian, «og all historie viser at det først var da fagbevegelsen ble «lovlig», at den skjøt fart, ble sterk og fikk betydning som kamporganisasjon». Jo friere og lovligere arbeidskampene kunne føres, «jo lettere har fagorganisationen for aa utfolde hele sin styrke». Lian mente også det *var* frihet stort sett for fagorganisasjonen til å føre kamp for arbeidsvilkår, uten at det var nødvendig å gå på tvers av samfunnets lovverk. Og så lenge dette var tilfelle, fortsatte han, «blir det den legale kamp som blir vaar fagorganisations hovedsaklige virkemidler. Den som vi er instillet paa, som vi planlegger og som saa aa si er vaar *fremgangslinje*». (Uth. av L.).²⁸ Og dette skulle gjelde for alle fagforeningskamper, over ordinære tariffkrav og spørs-

mål om arbeidstid og ferier, og til mer prinsipielle krav om «bestemmelsesret over verkstedenes og industriens ledelse».

Sto så Lians artikkel utelukkende for hans egen rekning, eller reflekterte den holdninger i ledelsen som helhet? Det er flere momenter som kan anføres for at det siste var tilfelle.

Artikkelen var signert. Dermed kunne den naturligvis passere som en personlig meningsytring. Men det var ikke vilken signatur som helst, og artikkelen hadde ingen tilfeldig plassering. Det dreier seg her om en leder i Landsorganisasjonens offisielle eksterne organ, om en opinionsdanner av første rang, presentert under trykk av den dobbelte autoritet som LO's organ og formannens signatur tilsammen representerte. Om det fantes store motsetninger i ledelsen på de spørsmål Lian tok opp i artikkelen, ville det rimeligvis ha kommet til uttrykk utad i form av reaksjoner på lederen — og om ikke før, så i et hvert fall etter Lians død tidlig på året 1925. Dette skjedde imidlertid ikke. Tvert imot kan vi se «Jern- og Metalarbeideren», under den gamle fagopposisjonslederen Halvard Olsens redaksjon, også på lederplass og på omtrent samme tidspunkt, hevde sammenfallende synspunkter.²⁹ Også Lians kjente taktiske «fleksibilitet» taler mot at formannens prinsipielle betraktninger var et soloutspill, på tvers av stemningen ellers i ledelsen. Flere historikere har understreket *enhetstanken* som fundamental for Lians sentristiske posisjon (bl. a. Meyer, Langfeldt og Bjørgum). Når Lian i 1919 og 1920 fulgte den revolusjonære retningen og stemte for såvel masseaksjon som proletariets diktatur, tillegges det hans sterke ønske om å unngå splittelser. Etter denne tolkningen kan Lians stillingstaken i 1919/20 oppfattes som et mål på de revolusjonære ideenes styrke i norsk arbeiderbevegelse på denne tida: Lian måtte gå til venstre for å avverge splittelsen. Men da kan vi med like stor rimelighet gjøre den motsatte antakelse: Når Lian i 1924, i en signert artikkel og med en konsekvens som ikke etterlot tvil, igjen markerte sitt gamle syn på legalitet som retningsgivende prinsipp for fagorganisasjonen, kan dette være et mål på dette synets nye aktualitet eller grunnlag innafor fagorganisasjonen, og særlig innafor ledelsen. Lian kunne tydeligvis stå fram med sine ideer i 1924, uten å risikere alvorlig splittelse. Dessuten viser det seg at Lians programformuleringer har sine klare kontaktpunkter til den faglige politikken organisasjonsledelsen nå presenterte.

Under overskriften «Krisen og dens krav» offentliggjorde «Meddelelsesbladet» i sitt oktobernummer for 1923 en

petisjon fra LOs sekretariat til regjeringa. Henvendelsen uttrykte engstelse for «den svækkelse i landets økonomiske liv som den norske krones fald gir uttryk for». Den stigende arbeidsledigheten innebar en tæring på «samfundskapitalen, istedet for at de arbeidsløse skarer kunde delta i produktionen, underholde sig selv, og bidra til at reise landets økonomi». Sekretariatet etterlyste en «maalbevidst politik» som kunne gi «fuld utnyttelse av den indenlandske produktionsevne og størst mulig uavhengighet av utenlandsk produktion». Et konkret forslag var importrestriksjoner for å gi «større plads for norsk virksomhet». For å sette fart i arbeidet med å sikre norsk produksjon, oppfordra sekretariatet regjeringa å kalle sammen en «rikskonferanse med repræsentanter for arbeiderne, bønderne, fiskerne, de næringsdrivende og finansene for at faa belyst sakens forskjellige sider».

Dette LO-initiativet er bemerkelsesverdig i sin form såvel som i sitt innhold. Fagorganisasjonens ledelse makte til samling om produksjonsfellesskapets interesser, i det arbeidende folks, den norske industriens og hele samfunnets navn. Det var alle «produktive kræfter» som skulle forenes for å reise *landets* økonomiske liv.

Etter nok en henvendelse fra LO kalte regjeringa sammen en økonomisk rikskonferanse 28.—29. januar 1925. Regjeringa, fagorganisasjonen og næringslivets interesseorganisasjoner var representert.

I sitt innledningsforedrag trakk LOs formann opp hovedlinjene i fagorganisasjonens syn på krisa og veien ut av den. Lian utla først arbeidernes «prinsipale syn» om at bare et «solidaritetssamfund» i motsetning til det bestående «spekulationssamfund» kunne gi noen garantier mot slike kriser som nå trua. Men dette synet blokkerte ikke fagorganisasjonens vilje til å søke botemidler mot dagens problemer («arbeidernes bitre nød i øieblikken»). Snarere tvert imot. For, sa Lian, «vi er selvfølgelig interessert i å få makten i et samfund som er best mulig utbygget. Vårt mål er ikke rykende ruiner og rustne hjul, men best mulig tjenlige driftsmidler». I dette perspektivet var det i fagorganisasjonens umiddelbare interesse å få næringslivet på fote. Landsorganisasjonens formål med konferansen og de fordringer som ble fremma, var «ikke til fordel for nogen enkelt klasse, men til beste for hele samfundet». Samtidig var det tanken på denne måten å «bygge grunnen til å fremskynde en utvikling mot fellesskapets samfund». Hensikten i denne omgang var å få regjeringa med på konkrete tiltak. På

vegne av sekretariatet la Lian fram et forslag i tre punkter.

Punkt 2 tok til orde for en rekke spesifiserte tiltak: valuta-sentral, opphevelse av gulltolltillegget, krav om at norske båter skulle bygges her i landet samt krav om å sløyfe våpenøvelser og om statlig anleggsvirksomhet. Punktene 1 og 3 viste at sekretariatet tenkte å *institusjonalisere* den samvirketanken som lå bak selve initiativet til rikskonferansen. Det første punktet foreslo at «der opprettes straks et økonomisk råd for riket, representerende hele arbeidslivet». Punkt 3 krevde at «de foreliggende forslag til lov om arbeidstagerens medvirkning i driftsledelsen, om tillitsmenn i fiskeri- og fangstnæringen og om sjømenns medvirkning i bedriftsledelsen optas straks til behandling av Regjering og Storting».

Utgangspunktet for LO-ledelsens initiativ var de dårlige økonomiske konjunkturer og arbeidsløsheten. De tiltaka som ble foreslått og de perspektiver disse ble plassert i, gikk imidlertid langt utover den umiddelbare krisebekjempelsen. Det bemerkelsesverdige forslaget om å opprette et økonomisk riksråd, viste at sekretariatet ville gå aktivt og konkret inn i et samarbeid med stat og næringsliv for å bygge ut norsk industri. Såvidt jeg kjenner til var dette første gang Landsorganisasjonen tok til orde for et organisert samarbeid av dette slaget.³⁰ Målsettingen var produksjonsreising, og Lian argumenterte langs to linjer. Et samarbeid var i industriens og hele samfunnets interesser. Men dessuten skulle det tjene arbeiderbevegelsens to formål: å avhjelpe den umiddelbare nøden, og å legge grunnlaget for ei utvikling mot «fellesskapets samfund». En blomstrende økonomi, og ikke «rykende ruiner og rustne hjul», var også i pakt med arbeiderklassens langsiktige interesser.³¹ Selve argumentasjonsramma impliserte den virkelig store koalisjon mellom klassene i samfunnet. Kravet om andel i bedriftsledelsen har sin naturlige plass i denne sammenhengen. Det var forsiktig formulert som ei henstilling til regjering og storting om å behandle lov-forslag: legaliteten satte ramme også for veien framover mot *medinnflytelse* (og ikke *overtakelse*) i produksjonen.

Rikskonferansen fikk ingen umiddelbare praktiske konsekvenser. Muligens var det kravet om andel i bedriftsledelsen som blokkerte samarbeidet i denne omgang. Direktør Dahl i Arbeidsgiverforeningen var i et hvert fall temmelig krass og lite kompromissvillig da han avviste LOs initiativ og istedet presenterte arbeidskjøpernes program for å bringe industrien på beina: forlengelse av arbeidstida, nedsettelse av lønning-

ene, økt arbeidstempo.³² Men for ledelsen i Landsorganisasjonen var i alle tilfelle hovedtrekka i den faglige kursen videre framover nå klare. I forhold til de militante framgangslinjene som assosieres med Fagopposisjonen, dreidde det seg om ei fundamental omlegging. Og det var en kursendring som fordra en annen ideologisk legitimitet enn den Fagopposisjonens tradisjonelle plattform kunne gi.

2 «Grunnlaget».³³

Et bærende prinsipp i det ideologiske grunnlaget til Fagopposisjonen av 1911 var at *fagbevegelsens* fremste oppgave besto i å styrke kapitalismen. Kampen for en sosialistisk samfunnsordning skulle være kjernen i fagorganisasjonens virksomhet. Mot dette hevda den faglige ledelsen den gang et skarpt skille mellom «faglige»/økonomiske og «politiske» kamper og mål. Mens *partiet* skulle ta seg av de politiske perspektiver, var det fagorganisasjonens oppgave å ta seg av arbeidernes umiddelbare økonomiske interesser og krav.³⁴ For å kunne løse fagorganisasjonens oppgaver på en effektiv måte, mente ledelsen det var nødvendig at organisasjonen (dvs. ledelsen) sto fritt til enhver tid til å velge pragmatiske løsninger på aktuelle problem. I polemikken mot Fagopposisjonen ble dette synet et argument mot selve den ideologiske debatten i fagbevegelsen: fagorganisasjonen måtte være fri for «dogmer».³⁵ Det var nettopp disse ideene som ble gitt ny aktualitet i 20-åras ideologiske strid i fagbevegelsen, da *den nye ledelsen* kom til å hevde parallelle standpunkter

Med en programartikkel under overskriften «Grunnlaget» i «Meddelelsesbladets» januarnummer 1925 åpna Landsorganisasjonens ledelse for en ideologisk nyorienteringskampanje. Et initiativ som ble nøye fulgt opp i «Jern- og Metalarbeideren» fra samme tidspunkt. Allerede tre år tidligere var de prinsipielle rammene trukket opp i en annen leder i LOs medlemsblad.³⁶ Denne artikkelen *slo fast* et bestemt syn på fagbevegelsen som var skåret etter de samme linjer som de gamle sosialdemokratenes:

Fagorganisationen er ingen teoretiserende bevægelse. . . . Den er handling — ikke teori . . . Fagorganisationen kan . . . nemlig ikke slæpe omkring med et helt læss av principper og dogmer. Som den handlende og villende bevægelse den er, vilde disse dogmer ret som det er komme i strid med dens ret og pligt til at indrette sig frit i hvert tilfælde og der vilde opstaa uanstelige rivninger.³⁷

Dette synet var det som ble videre utdypet gjennom oppslag i «Meddelelsesbladet» og «Jern- og Metalarbeideren» fra 1925, men nå også i form av en argumentasjon som arta seg som et *direkte oppgjør* med den ideologiske arven fra Fagopposisjonen. I «Meddelelsesbladet» het det at etter ei tid med «eksperimenter ... og vidløftige politiske kannestøperier» var det nå på tide å «forenkle begrepene om fagbevegelsen ... bli klar over selve grunnlaget». ³⁸ Det gjennomgående tema var at dogmene måtte forlattes til fordel for «kjensgjerningene». Fagorganisasjonen var politisk og revolusjonær nok «i sig selv» og hadde ikke behov for «direktiver fra halvborgerlige halvintellektuelle politiske kannestøpere». ³⁹ Det gjaldt om å opptre som «voksne mennesker», «fornuftige mennesker uten å gi sig doktrinene i vold». ⁴⁰ Fagorganisasjonen måtte ikke omgjerde seg med «teoretiske piggrådgerder» som bare førte til indre rivninger («innbyrdes knivkasting»). ⁴¹ I stedet mante «Meddelelsesbladet» til samling om de dagsaktuelle oppgavene, uten hensyn til «politiske teorier». Januarlederens bidrag til å «forenkle begrepene om fagbevegelsen» kretsa om den økonomiske kampen som fagorganisasjonens spesifikke operasjonsområde:

Den hovedide som samlet arbeiderne i felles optreden, som utviklet sig til de nuværende faglige organisasjoner, var den aa beskytte deres lønnsinteresser ... De felles økonomiske hovedinteresser drev arbeiderne sammen til forsvar og angrep. Det var ingen fint uttenkte teorier som foranlediget at arbeiderne organiserte sig faglig ... det er den økonomiske fordel, som enhver arbeider rent instinktivt uten videre forstaar. ⁴²

På dette opptrukne «Grunnlaget» ble den videre praktiske politikken utpensla. Vi skal først se nærmere på Jern- og Metallarbeiderforbundets viktige bidrag.

3. Mondisme

Mondismen var en arbeidsfredsbevegelse som gjorde seg gjeldende i andre halvdel av 20-tallet. Den sikta mot å styrke industriens stilling mot utenlandsk konkurranse, ved arbeidsfred og ved å få i stand reorganisering og rasjonalisering gjennom et organisert samarbeid mellom arbeidskjøperne og arbeidernes organisasjoner. Som begrep var mondismen et engelsk fenomen, med bakgrunn i utviklinga i britisk fagforeningsbevegelse etter den mislykka general-

streiken i 1926.⁴³ Som bevegelse var mondismen imidlertid ikke begrensa til England. Den hadde sine talsmenn i en rekke andre land omtrent på samme tid — også i Norge.

Tidlig på vinteren 1927 hadde riksmeklingsmann Valentin Voss holdt et foredrag i studentersamfunnet i Trondheim om «Arbeidskampene og samfundet». Voss' syn var «at produksjonslivet vil være best tjent med et *samarbeide* mellom alle de for virksomheten nødvendige ledd». (Uth. av V.) Slik som forholda nå var kunne det ikke fortsette, mente han. «Uten *samarbeide* mellom arbeiderne og ledelsen og uten at der skapes et *tillitsforhold* mellom dem, vil det bli mer og mer umulig å holde produksjonslivet oppe, på samme tid som et fortsatt motsetningsforhold også vil skjærpe klassekampen». (Uth. av V.) En viktig hindring så han i «de av arbeidernes politiske ledere for hvem målet er omveltning av samfunnets økonomiske forhold». Imidlertid hadde han tro på at dette ikke gjaldt for fagorganisasjonens ledere: «Innenfor *fagorganisasjonen* forstår man sikkerlig bedre å vurdere de økonomiske faktorer som faktisk er tilstede.» (Uth. av V.) I tråd med denne vurderinga anbefalte han å skille fagorganisasjonen fra «politikken»: «Derfor vil det være til hell for bedriftslivet om politikken skilles fra fagorganisasjonen, således at denne fritt kan arbeide for sine medlemmers faglige interesser. Det vil da etterhånden gå op for arbeiderne, at deres ve og vel i høi grad avhenger av industriens stilling». På disse premissene ga han også sin støtte til fagorganisasjonens krav om andel i bedriftsledelsen. (Kravet ble bl. a. fremma ved tariffoppgjøret, som var under utvikling på det tidspunkt Voss holdt sitt foredrag).

Voss' syn på tillitsfullt samarbeid og produksjonsfelleskap var helt på linje med de mondistiske arbeidsfredsideene. At riksmeklingsmannen hadde et slikt syn og at han ga offentlig uttrykk for det, var knapt oppsiktsvekkende. Derimot er det bemerkelsesverdig at han fikk fremma ideene sine også gjennom *fagorganisasjonens* publikasjoner, og på et tidspunkt da store arbeidergrupper var i lock-out. Sitatene her er henta fra en ukommentert artikkel i «Meddelelsesbladet» for mars 1927. Foredraget ble dessuten presentert i en artikkelserie i «Jern- og Metalarbeideren» (fra nr. 3/27, siste artikkel i nr. 4/28). I det sistnevnte organet ble foredraget trykt fordi det innebar «såvidt mange betydningsfulle ting». Selve presentasjonen i medlemsbladene og den positive introduksjonen i «Jern- og Metalarbeideren» antyder at Voss' ideer hadde en viss gjennomslagskraft i fagorganisasjonen. Så lar de seg også godt forene med initiativet til rikskonfe-

ransen, forslaget om et økonomisk riksråd og kravet om andel i bedriftsledelsen (jfr. Voss' støtte til dette kravet). Men vi skal se at det også fins andre uttrykk for at riksmeklingsmannens samarbeidsideer verken var fremmede eller nye for toppene i fagorganisasjonen.

Under overskriften «Samfundet og industrien» trakk lederen i «Jern- og Metalarbeideren» nr. 1/26 opp retningslinjer og perspektiver for de følgende åras forbundspolitik. Den store arbeidsløsheten var utgangspunktet og bestemte fagorganisasjonens oppgaver:

Det er således idag kun et stort spørsmål i vårt samfund. Og det er: hvordan skal vi skape *øket produksjon*, så de ledige hender kan få arbeide, det store folk få fortjeneste, så virksomhet og omsetning stiger. (Uth. i led.).

Gang på gang understrekte lederen at kriseløsning nummer en var «mere produksjon», «mer industriell virksomhet», at det som trengtes var «å få i stand en øket, ny og levende produksjon ...» Det ble gjort klart at dette målet skulle realiseres uten radikale samfunnsmessige endringer: sosialisering var riktignok stadig et ideal, men helt uten aktualitet i dagens situasjon.⁴⁴ I stedet gikk bladet i brodden for å utforme en *industripolitikk* for landet. Konkret gikk Jern- og Metallarbeiderforbundet inn for å styrke norsk skipsfart og verkstedsindustri og hadde i den forbindelse alvorlige anklager å rette.

Skipsfarten hadde ikke fått den betydning for det norske folk som den kunne hatt, fordi det mangla på «det rette samvirke og den rette samfundsfølelse blandt dem som leder denne store virksomhet». Rederne foretrakk nemlig å bygge sine skip og foreta reparasjoner i utlandet, mens norske verksteder og skipsbyggerier måtte innskrenke p.g.a. mangel på arbeid. Dette var et «sinnsvakt forhold» og rederne gjorde seg skyldige i «skammelig adferd» og «fedrelandsforrederi». Det ville være et langt skritt i retning av økt produksjon om «vår mektige skipsfart foretar sine nybygninger og sine reparasjoner i første rekke i Norge».

Redernes holdning var ett ankepunkt. Et annet gjaldt verkstedsledelsens forsømmelser. Forfallet i skipsbygningsindustrien var, mente forbundsbladet, «vårt lands største økonomiske skandale». Hele bransjen var moden for rasjonaliseringer og modernisering. Som et nødvendig tiltak foreslo forbundet et grunnleggende samarbeid «mellem de øko-

nomiske krefter i vårt land ...» for å gjenreise skipsbyggingindustrien. Og det gikk inn for konsentrasjon av kapital og mobilisering av samvirke og samfunnsfølelse:

Der finnes utvilsomt verksteder som ligger slik an at de i sig selv kan skape et grunnlag for ett eller to virkelig store og moderne skibsbyggerier. Der trenges kapital, der trenges kanskje til å begynne med stor kreditt på rimelige vilkår. Vilde det ikke være en oppgave for et bankkonsortium under samfundets medvirken. Der trenges sikkerhet for bestillinger. Skulde ikke rederne kunne skaffe den. Der trenges en forstandig og dyktig ledelse. Er det umulig å finne en slik her i landet. *Arbeidere* finnes her. Behov for nybygninger og reparasjoner har vi selv. Hvad der mangler er samvirke, samfunnsånd, foretagsomhet og fremsyn til å sette det i gang. (Uth. i led.).

Rasjonalisering og konsentrasjon i industrien, samvirke og samfunnsånd i arbeidslivet om den felles oppgave og interesse å reise produksjon, slik var Jern- og Metallarbeiderforbundets program som i de følgende åra ble gjentatt, presisert og konkretisert gjennom tallrike artikler i forbundsbladet.⁴⁵

Det var i dette samme produksjonsreisings- og samarbeidsperspektivet at kravet om andel i bedriftsledelsen ble plassert. Arbeiderne hadde interesse av at industrien ble brakt på fote, derfor burde de også bli representert i bedriftens styrer. For, som det het, «derved å bringe våre erfaringer og vår innsikt frem til fordel for industrien». I den forbindelse var det et gjentatt tema i «Jern- og Metalarbeideren» disse åra, at den største hindring for å få etablert det nødvendige samarbeidet, var det *arbeidskjøperne* som representerte med si holdning til og politikk overfor arbeiderne.

I en kommentar til tariffrevisjonen i 1927 erklærte forbundsledelsen seg «sørgelig skuffet» i forhåpningene om at arbeidskjøperne nå ville «søke arbeidernes medvirken til å hjelpe industrien op fra sin nødstilstand».⁴⁶

I stedet for å innse hvilke samarbeidsformer som var nødvendige, turte bedriftslederne fram med «krigslyst» og «samfundsfjendtlig politikk».⁴⁷ Mekaniske Verksteders Landsforbunds politikk var en «krigsdans» som ødela industrien. Lock-out og lønnstrykk var ikke den rette måten å gå fram på om man ville fremme industriens interesser, «og det var heller ikke den riktige vei for å skape et godt forhold

mellem arbeidsgivere og arbeidere», noe som var en forutsetning for å få i gang mer produksjon. Tvert imot skapte en slik politikk «et hat og motsetningsforhold som er ødeleggende for bedriftslivet». ⁴⁸ Det ble vist til at jernindustrien i Danmark hadde «sikret sig arbeidsfred i 2 år» og at det i Sverige allerede hadde eksistert arbeidsfred i en rekke år. Også i Norge kunne det bli arbeidsfred, om bare det «hadde vært det minste fredelige tendenser i Arbeidsgiverforeningens ledelse». Derimot hadde fagorganisasjonen, mente man i «Jern- og Metalarbeideren», konkret demonstrert sin vilje til fred med arbeidsskjøperne ved å gå inn for *to-årige tariff-fer*. ⁴⁹

4. Mot arbeidsfred

I England ble den tilnærming mellom fagbevegelsen og arbeidsskjøperne som mondismen representerte til sist avvist av arbeidsskjøperne. Når det kom til stykket var flertallet blant dem ikke rede til å gå med på de konsesjoner i retning av større medinnflytelse som Mond-gruppa hadde vært villig til å yte fagorganisasjonen. ⁵⁰ Også i Norge ser det ut til at det i første omgang var arbeidsskjøpernes organisasjoner som avviste nærmere og mer samarbeidsprege forbindelser. «En krigserklæring» kalte «Arbeiderbladet» det kriseprogram Arbeidsgiverforeningen presenterte som svar til LOs tilbud om samarbeid på rikskonferansen i 1925. Og når 1926 og 1927 må reknes til de store konfliktår i arbeiderbevegelsens historie, skyldes ikke det at fagorganisasjonen fulgte ei kamp-linje. Tvert imot var det arbeidsskjøperne som ved begge anledninger førte en uforsonlig politikk og stengte bedrifts-portene — og for dette ble de skarpt fordømt av fagorganisasjonens ledelse. Arbeidsgiverforeningens linje ble stempla som samfunnsfiendtlig og ødeleggende for produksjonslivet. I LO mente man at situasjonen tvert imot krevde fred i arbeidslivet og samarbeid om produksjonsreising, i stedet for konflikter og produksjonsstans. Ettersom det ikke er plass for noen detaljert beskrivelse her, skal jeg konsentrere framstillinga om to saker som best kan illustrere hvordan LO-ledelsen ga sine perspektiver en konkret og praktisk form. Den første gjelder ledelsens rolle under den ulovlige bygningsarbeiderstreiken i 1928. Deretter skal vi se hvordan ledelsen fulgte opp med nye initiativ i de s.k. antesiperte forhandlingene høsten samme år.

Tariffene for de grafiske faga og bygningsindustrien ble sagt opp av arbeidsskjøperne i februar med krav om lønnsnedslag på opp til 17 pst., og krav om reduksjon i ferien fra

12 til 8 dager. Det kom raskt til brudd i forhandlingene, og NAF sendte ut melding om plassoppsigelser. Riksmeklingsmannen kom ingen vei og regjeringa tok over. I statsråd 30. mars ble det bestemt å anvende voldgift i henhold til en lov av 1927.⁵¹ Dom ble avsagt 2. mai og ga 12 pst. lønnsnedslag.

Allerede 3. mai holdt bygningsarbeiderne i Trondheim et masse møte. Her ble det vedtatt å legge ned arbeidet hos alle arbeidskjøpere som utbetalte lønninger etter dommens satser. Møtet oppnevnte et aksjonsutvalg som skulle ta seg av nødvendig organisering ved en eventuell effektivering av vedtaket. De følgende dagene fulgte bygningsarbeiderne i Bergen og Stavanger opp med liknende vedtak. I Oslo ble streik vedtatt på et møte 9. mai. 11. mai retta voldgiftsrettens formann ei henstilling til arbeidskjøperne om å utsette lønnsreduksjonene «inntil arbeidernes ansvarlige organer hadde fått anledning til å behandle den i de forskjellige byer bebudede aksjon». Dette gikk NAF med på. I sekretariatet utfoldtes nå en hektisk virksomhet for å stanse eller begrense en eventuell streikeaksjon. 21. mai ble det fatta vedtak i ledelsen som tok offentlig avstand fra en streik mot voldgiftsdommen. To dager seinere sendte NAF ut melding om at lønnsreduksjonene skulle iverksettes. 24. mai minte regjeringas talsmenn om hva loven sa om ulovlig arbeidsnedleggelse. 25. mai ble det betalt lønninger etter voldgiftsdommens satser, og 26. mai var arbeidsstansen effektiv hos de organiserte arbeidskjøperne.

22. juni tok NAF ut stevning for Arbeidsretten mot Landsorganisasjonen og Bygningsarbeiderforbundets avdelinger i Trondheim, Bergen, Stavanger, Oslo og Hamar.

Arbeidsretten valgte en høyst uortodoks framgangsmåte ved ikke å ta konflikten opp til doms. I stedet henstilte rettens formann, Pål Berg, til NAF og LO å ta opp nye forhandlinger — for å komme til en «mindelig ordning av saken». Dette måtte nødvendigvis bety utenom voldgiftsrettens avgjørelse.

Under Arbeidsrettens ledelse kom nå nye forhandlinger i stand. Et anbefalt forslag om lønnsreduksjon i to repriser, med 8 pst. straks og 4 pst. i mai året etter,⁵² ble sendt til uravstemming. Dette forslaget ble vedtatt, men flertallet var knapt. I Bergen, Stavanger og Odda ble det nedstemt, mens det var flertall for i Oslo, Trondheim og på Hamar.

I selve konfliktens utvikling, og m.h.p. initiativ og organisering, gjentok mønsteret fra den ulovlige jernstreiken seg. Det var arbeidsfolk på grunnplanet som gjennomførte

aksjonen, og den ble gjennomført i opposisjon til ledelsens linje.⁵³ Derimot skal jeg vise hvordan ledelsen spilte en aktiv rolle i og for konfliktens «mindelige ordning».

Offisielt ble konflikten løst på grunnlag av et forslag fra Arbeidsrettens formann.⁵⁴ Voldgiftsdommens nedslag var på 12 pst., og reknestykket 8 + 4 pst. nedslag var åpenbart et kompromiss. I Arbeidsretten ga dessuten direktør Dahl i NAF en uttalelse som antyda helt bestemte motiver bak forslaget: når arbeidsgiverne gikk med på to re-priser var det «for å lette organisasjonens tillitsmenn å få konflikten hurtig bilagt».⁵⁵ Og i et intervju med «Arbeiderbladet» etter konflikten bekrefta LOs formann, Halvard Olsen, at det «fra første stund» hadde vært sekretariatets linje å finne fram til et avtalegrunnlag som kunne aksepteres av arbeidere og arbeidskjøpere.⁵⁶ Dette innebar i realiteten at Landsorganisasjonens ledelse plasserte seg sjøl i en aktivt formidlende posisjon som fredsmekler. Grunnlaget for kompromisset var blitt lagt gjennom de ordinære forhandlingene om tariffavtale for næringsmiddelfaga. Fra sekretariatets side var disse forhandlingene ført eksplisitt med henblikk på «å finne et grunnlag for løsning av konflikten innen de grafiske og bygningsfagene, og for å vise at det dog er organisasjonene og ikke voldgiftslover som kan løse konflikter mellom partene. (Uth. av H. O.). Under disse forhandlingene var det LO som igjen hadde lansert tanken «om å opprette 2-årige overenskomster».

Foruten det aktive og konsekvente i LO-ledelsens be-strebelsler på å få i stand en avtale, er det særlig to sider ved denne politikken som er interessante i denne sammenheng. For det første forslaget om to-årige overenskomster, og for det andre betoninga av at arbeidskonflikter bare kunne løses av organisasjonene i fellesskap. Dette var to sider som hang nøye sammen i forhold til en ganske bestemt målsetting: å legge et grunnlag for å unngå arbeidskonflikter som bygningsarbeiderstreiken.

Hensikten med å foreslå en to-årig avtale, forklarte H. Olsen til «Arbeiderbladet» (samme intervju), var å unngå en ny anvendelse av voldgiftsloven til neste år. Bak ønsket om å omgå voldgiftsloven lå øyensynlig to motiv. En rolle spilte rimeligvis fagorganisasjonens tradisjonelle og prinsipielt funderte motstand mot «tvangsinngrep». Imidlertid var det ikke dette, men et annet moment som ble framhevd i argumentasjonen mot voldgiftsloven. Det ble innvendt mot loven at den var *konfliktskapende*: «Istedenfor å løse konflikter blir voldgiftslovgivningen et middel til å skape, utdype og gjøre

konflikter bitrere», het det i «Meddelelsesbladets» første lederkommentar etter bygningsarbeiderstreiken.⁵⁷ I Landsorganisasjonens henvendelse til Stortinget da lovens eventuelle forlengelse var til behandling, utgjorde dette selve kjerna i kravet om ikke å fornye lovens gyldighet: «Sådan som erfaringene har lært oss er voldgiftslovgivningen en årsak til kamp istedet for et middel til fred, og vi må derfor kreve at loven ikke blir fornyet når den utløper 1. august 1929».⁵⁸

Den *organisasjonsmessige løsning* representerte annet ledd i argumentasjonen mot voldgift. Dette må oppfattes som LO-ledelsens konstruktive alternativ til en politikk for tvangsmidler og ufred i arbeidslivet. Dette kom bl. a. klart til uttrykk i det tidligere omtalte intervjuet «Arbeiderbladet» hadde med H. Olsen. I «Meddelelsesbladets» første kommentar til oppgjøret ble selve den måten konflikten var løst på gjort til et «lyspunkt»:

Den avsluttede konflikt innebærer bl. a. også det lyspunkt at arbeidsgiverforeningen og de interesserte hovedorganisasjoner har kunnet bli enige om en ordning over hodet på voldgiftsretten. De direkte forhandlinger mellom partene førte frem der hvor meglings- og voldgiftsordningen sviktet og skapte konflikt.⁵⁹

Og i desembernummeret av organisasjonsbladet, som kommenterte bygningskonflikten i noen tids perspektiv, het det bl. a.:

Efter 8 ukers kamp kom man frem til et organisasjonsmessig oppgjør som med rette har vært betegnet som en seier for arbeiderne og fagorganisasjonen, en politisk og organisasjonsmessig seier over de kvakksalvere som tror å kunne ordne alle menneskers ve og vel med denne eller hin lovparagraf.

Men framhevinga av organisasjonens konfliktløsende funksjon i arbeidslivet, ble også gitt en dimensjon langt utover den aktuelle konflikten. Et kuriøst og interessant uttrykk for dette finner vi i en karakteristikk av regjeringa. Det var ei regjering «hvis økonomiske tenkning er like primitiv som fårehyrdenes, en regjering som er blottet for forståelse av de moderne industrielle problemer og av de organiserte arbeideres psykologi.»⁶⁰ Ettersom organisasjon-

ene da tydeligvis var i besittelse av denne nødvendige tosidige forståelse, kunne dette være grunnlaget for et interessefellesskap organisasjonene imellom i forholdet til staten (f. eks. i forb. m. arbeidstvistlovgivning/avtaleverk). Og nettopp et slikt syn ga LO-formannen eksplisitt uttrykk for i intervjuet med «Arbeiderbladet». Her uttalte han at det «organisasjonsmessige oppgjør» ikke bare var en seier for arbeiderne og fagorganisasjonen, slik det seinere sto å lese i «Meddelelsesbladet» (se ovenf.). I intervjuet het det nemlig: «Jeg drister mig til å uttale, at dette oppgjør for ordning av konflikten er en seier for begge hovedorganisasjoner — arbeidsgiverforeningen og landsorganisasjonen — ...», så fulgte ord for ord det som siden ble skrevet i «Meddelelsesbladet», f.o.m. «en politisk og organisasjonsmessig seier...»

Denne oppsummeringa av konfliktens resultat er verd å understreke.

Tidligere (i 1927) var voldgiftsloven konsekvent framstilt som et produkt av arbeidskjøpernes bevisste politikk, og regjering og storting som arbeidskjøpernes villige redskap når loven ble vedtatt. Så seint som 20/7-28 skreiv «Arbeiderbladet» på lederplass at «resultatet er også et nederlag for Arbeidsgiverforeningen». Når det nå het at utgangen på bygningsarbeidernes ulovlige streik mot loven også var en seier for NAF, innebar dette ei oppsiktsvekkende revurdering av forholdet mellom LO og NAF — av forholdet mellom ORGANISASJONENE. Seieren for det organisasjonsmessige oppgjør betydde da at organisasjonene *sammen* hadde fjerna *grunnlaget* for en voldgiftslovgivning etter regjeringas intensjoner.⁶¹ Med tyngden av et argument grunna på det praktiske livs erfaringer, ble det hevda at statens inngrep i arbeidslivet var konfliktskapende og burde frafalles, etter som organisasjonene, overlatt til seg sjøl, evna å løse arbeidskonflikter på fredelig vis. Voldgiftsloven ble avvist som *skadelig* (for produksjonslivet), men også som *unødvendig*, fordi organisasjonene hadde vist at *de* kunne oppfylle lovens intensjoner. Her lå det klare perspektiv for arbeidsfred.

Kommunistene så i bygningsarbeidernes aksjon et vendepunkt, et utgangspunkt for nye og revolusjonære framstøt. Elias Volan⁶² omtalte den som et signal til alle revolusjonære arbeidere om å ta fatt på de politiske forberedelsene til «den avgjørende kamp mot borgerstaten».⁶³ Slike forhåpninger viste seg imidlertid å være dårlig fundert. I stedet ble det følgende året «et av de fredeligste år i Landsorganisasjonens historie».⁶⁴ Grunnlaget for ei slik utvikling ble lagt med de s.k. antesiperte tariff-forhandlingene høsten 1928.⁶⁵

Forhandlingene gjaldt forhåndsordning, eller antesipert behandling, av de tariffier som hadde utløpstid våren 1929. Initiativet kom fra Landsorganisasjonen og var en direkte oppfølging av linja fra bygningskonfliktens avslutning.

Ideen var øyensynlig først drøfta i sekretariatet.⁶⁶ Voldgiftsdommen fra 1927 inneholdt bestemmelser om to indeksreguleringer i perioden, i januar og august 1928. Før indekstallet for august forelå ville sekretariatet sondere mulighetene for en konferanse med Arbeidsgiverforeningen før eventuelle forandringer i lønnsattsene ble foretatt. Et felles hovedstyremøte ble innkalt 4. september for å ta stilling til spørsmålet. På dette møtet ble det ikke foretatt noen votering, men saka ble oversendt de respektive forbund. Det viste seg at av 8 berørte forbund, ga de 6 største sin tilslutning til tanken om forhandlinger. Etter dette sendte sekretariatet en offisiell henvendelse til NAF og ba om en konferanse i fall indekstallet tilsa noen forandringer. En slik konferanse ble holdt da indeksen viste et fall på 2 poeng, noe som skulle tilsi 1.03 pst. lønnsnedslag. LO foreslo prolongasjon av alle tariffier med utløpstid våren 1929 til våren 1930. Forhandlingene førte imidlertid ikke fram denne gang. Årsaken var NAFs krav om ei helautomatisk regulering til våren der også de vel 1 pst. fra augustreguleringa skulle tas med.

I og med at forhandlingene ikke førte fram, ble augustreguleringa gjennomført. Tanken om forhåndsforhandling av overenskomstene ble likevel ikke oppgitt. Bl. a. på Jern- og Metallarbeiderforbundets representantskapsmøte i september var det stemning for å gjøre nye forsøk. Det var imidlertid et initiativ utenfra som «satte ny fart i utviklingen».⁶⁷ Direktør Rygg i Norges Bank sendte henstilling til LO og NAF om å ordne avtaleforholdet i jernindustrien, «da flere redere hadde sagt at de ville bestille båter her hjemme hvis de kunne få garanti for sikker levering».⁶⁸ På et møte mellom de to organisasjonene ble denne henstillinga fra Rygg drøfta, og i løpet av forhandlinger 13., 14. og 15. desember ble man enige om et anbefalt forslag til avtale for tidsrommet 1. april 1929 — 31. mars 1931. 24. desember ble forslaget erklært vedtatt etter at 2782 hadde stemt for mens 640 stemte mot. Etter dette resultatet, skriver Ousland, gikk «tariffrevisjonen i 1929 nokså smertefritt for seg».⁶⁹

På LOs representantskapsmøte i desember 1928 ga Halvard Olsen i sin muntlige beretning ei orientering om prolongasjonsforhandlingene. Han pekte på to momenter som lå bak ledelsens initiativ:

Fra arbeidsgiverhold stilte man sig nærmest kjølig til tanken om en videre prolongasjon, og de viste i det hele liten interesse for spørsmålet. Men vi hadde interesse av å forfølge den seier som var vunnet ved vårkampene, slik at vi ikke skulde komme op i voldgiftsdommer igjen under forhold som vilde stille disse arbeidere vanskelig i det efter den lange arbeidsløsheten de hadde vært utsatt for. Det å få en *organisasjonsmessig avtale* uten å løpe den risiko å bli påført nye forringelser av lønns- og arbeidsvilkårene ved en eventuell voldgiftsavgjørelse, å styrke organisasjonslinjen og bidra til å få mere virksomhet i gang, det var *dette* som lå bak det forsøk som blev gjort av sekretariatet med tilslutning av de interesserte forbund. (Uth. av H. O.).⁷⁰

Ledelsens begrunnelse for de antesiperte forhandlingene var altså tosidig: det gjaldt om å styrke organisasjonslinja/ unngå voldgift, og *Landsorganisasjonen ville bidra til å reise produksjon*. Sammenhengen mellom disse to momentene presiserte Olsen på denne måten:

Overfor den kritikk som fra forskjellig hold er gjort gjeldende, vil jeg gjenta og slå fast at motivet for arbeidernes representanter her var å søke å sette organisasjonen i stand til å føre kampen videre såvel mot voldgiftslovgivningen som mot arbeidsgiversammenslutningene for derigjennem å opnå den forbedring av lønns- og arbeidsvilkårene som arbeiderne er berettiget til. Dertil kom hensynet til de vanskelige forhold som lenge har vært og fremdeles er tilstede på arbeidsmarkedet. Vi kommer ikke bort fra den ting at vi har all mulig interesse av å få *arbeidslivet* i virksomhet, hvorgjennem det gjøres mulig for arbeiderne å bedre sine arbeidsvilkår og derved sine livsvilkår. (Uth. av H. O.).

Det grunnleggende i den politikken LO-formannen her skisserte var å skaffe arbeid ved å få i gang produksjon. Det var i forhold til dette målet at voldgiftsloven representerte en hindring og en trussel. Loven skapte konflikt, mens den viktigste forutsetningen for å reise produksjonslivet var fred i arbeidslivet. Dette går fram av den konkretisering som kan gis av «organisasjonslinjen».

I LOs henvendelse til Stortinget i 1929 ble det vist til at

«de erfaringer som er høstet i den tid vi har hatt voldgiftsloven og voldgiftsdommer skulde ha belært alle om at tvungnen voldgift i arbeidstvister ikke tjener til å skape fred mellom partene eller mildne kampen mellom arbeidere og arbeidsgivere, eller være noget middel i samfundets hånd til å beskytte de almene interesser mot ødeleggende virkninger av en åpen arbeidskamp». I 1928 hadde voldgiftsloven vært den direkte foranledningen til streiken. Og selve loven «svevde over forhandlingene» og gjorde disse verdiløse. Dette var «til stor skade» (for forhandlingene) og «et konfliktelement av avgjørende betydning». På den annen side var det organisasjonene som hadde funnet en løsning på bygningskonflikten, og som et avgjørende bevis på at voldgiftsloven var overflødig, viste henvendelsen til den enighet som var oppnådd «ved de forhåndsforhandlinger som har funnet sted helt fra ifjor høst».

Det som nå ble kalt «plattformen» for fagorganisasjonens arbeid sto i nøye samsvar med denne argumentasjonen mot voldgiftsloven, for alternativet til voldgift var «organisasjonsmessige oppgjør», og disse skulle legge grunnlag for fredelige oppgjør. Målet var *produksjon*:

Det det gjelder nu i første rekke er å få bedriftene i gang, så arbeidsløsheten kan avta. Nødsarbeide og forsorgsvesen skaper ikke grunnlag for arbeiderne og fagorganisasjonen til å fremme arbeidernes interesser. Det gjelder å skape ny virksomhet og tillit til norsk arbeide. Derved skapes også nytt mot blandt arbeiderne til å fremme de krav som de er berettiget til å stille, såvel til arbeidsgiverne som samfundet. Og det må være plattformen og utgangspunktet for fagorganisasjonens videre arbeide i det år som kommer.⁷¹

Det er et poeng i seg sjøl at de ideene vi finner i dette utdraget, i løpet av kort tid ble presentert i tre ulike forbindelser.⁷² Til dels var det snakk om hele avsnitt eller formuleringer som praktisk talt ord for ord var identiske. Når de først ble presentert i en leder i «Meddelelsesbladet», og deretter inngikk i LO-formannens beretning (og i begrunnelsen for de antesiperte forhandlingene), og til sist ble gjentatt i et intervju med Halvard Olsen i «Meddelelsesbladet» på forsommeren 1929, framstår dette som *essensen* i Landsorganisasjonens politikk 1928—29.

Utgangspunktet for denne politikken var bestemmelsen av fagorganisasjonens oppgave til den å ivareta arbeidernes

lønns- og livsinteresser. I den faglige ledelsens vurdering av-
hang selve organisasjonens *mulighet* til å fremme disse in-
teressene av produksjon. Først måtte det skapes «ny virk-
somhet og tillit til norsk arbeide». Derigjennom ble det
materielle grunnlaget skapt for «berettigede krav». Mellom
denne målsettingen og ledelsens organisasjonslinje var det en
logisk sammenheng. Selve omfanget av de problemer ar-
beiderbevegelsen sto overfor (særlig arbeidsløsheten) fordra
sterke organisasjoner. Organisasjonslinja skulle nettopp
styrke organisasjonen og øke dens innflytelse. Da var det
to hensyn som spilte en rolle for ledelsen. For det første å
hevde «organisasjonsmessige oppgjør». Dernest å øke orga-
nisasjonsprosenten. Det første betydde øyensynlig avtaler.
Forhandlinger og avtaler i arbeidslivet var organisasjonenes
alternativ til regjeringas tvangs- og konflikt-politikk. Men
både det første og det andre forutsatte arbeidsplasser, etter-
som det var arbeidere i arbeid organisasjonen førte for-
handlinger for. Og når organisasjonen ikke kunne føre
tariff-forhandlinger på vegne av arbeidsløse, og slike for-
handlinger skulle være den sentrale arbeidsform, ble pro-
duksjonsreising en nødvendig betingelse, både for de krav
som kunne stilles og for å styrke organisasjonen for nye
framstøt. Av H. Olsen ble dette formulert på følgende måte:

Efterhvert som bedriftene kommer i gang, blir det
større muligheter for å forbedre arbeidernes kår. Det
blir også da lettere å få organisert de tusener som ennu
står utenfor organisasjonen. Og efterhvert som disse
organiseres, økes organisasjonens kraft. Men derved
forbedres også chansene for nye landevinninger for
arbeiderklassen. Det er en vekselvirkning her som
ingen fornuftige mennesker kan se bort fra, når man
skal forme de saker som fagorganisasjonen arbeider
med.⁷³

V Sammenfatning

Jeg skal her forsøke å nøste sammen enkelte tråder. Noen
fullstendig syntese tenker jeg ikke å gi — det er eventuelt et
prosjekt som åpenbart vil kreve grundigere undersøkelser enn
det jeg har gjort så langt. Det skulle imidlertid være et visst
grunnlag for å peke på noen *hovedlinjer* i den faglige politik-
ken i 20-åra.

I alle tilfelle vil jeg slå fast at fagbevegelsens nye ledere

verken talte for eller tok i bruk militante kamplinjer i Fagopposisjonens forstand. Selve programmet fagopposisjonsfolka var valgt inn i ledelsen på i 1920, ble raskt oppgitt som uaktuelt for den politiske og økonomiske situasjon som forelå. Men også de prinsipper, og selve diskusjonen om de prinsipper for faglig kamp som Fagopposisjonen av 1911 førte inn i norsk arbeiderbevegelse ble avvist, ikke bare som uaktuelle, men som direkte skadelige for fagorganisasjonens videre framgang. Ideologisk legitimitet for krisepolitikken som ble utforma, søkte den faglige ledelsen snarere i den gamle sosialdemokratiske retningens idegrunnlag. Bl. a. da det ble prinsipielt fastslått at fagorganisasjonens oppgave var å fremme og kjempe for dagskrav. Krisepolitikken fagorganisasjonen slo offisielt inn på mellom 1923 og 1925 var også i pakt med det legalitetsprinsipp den gamle retningen alltid hevda, og som Lian igjen i oktober 1924 markerte som retningsgivende for fagorganisasjonens virksomhet. Denne politikken framsto ikke, og ble heller ikke begrunna som et taktisk tilbaketog fra «den nye retnings» program i en ugunstige politisk og økonomisk situasjon. Den representerte ikke bare et praktisk, men også et *teoretisk* brudd med de spesifikt *revolusjonære* elementene i Fagopposisjonens ideologi. Forslaget om et institusjonalisert samarbeid mellom stat og arbeidslivsorganisasjonene, kravet om arbeiderrepresentasjon i bedriftsledelsen — fremma gjennom regjering og storting, seinere ved forhandlinger med arbeidsskjøperne, samarbeidslinja i jernindustrien, den faglige ledelsens linje under bygningskonflikten og initiativet til de antesiperte tarifforhandlingene, gir tilsammen mange nok biter i et bilde som viser både at den aktuelle krisa skulle bekjempes innafor og på det bestående samfunns premisser, og at *marsjen framover* skulle gå gjennom økt *medinnflytelse* i dette samfunnets institusjoner, og ikke på tvers av dem. Allerede initiativet til den økonomiske rikskonferansen vitner om denne tosidige motivasjonen for krisepolitikken. På den ene sida gjaldt det om å finne praktiske tiltak mot «arbeidernes bitre nød i øieblikket», men samtidig ble dette søkt oppnådd ved å sikre fagorganisasjonen økt innflytelse i produksjonen. Etterhvert ble disse elementene klarere utpensla i den faglige politikken ledelsen sjøl karakteriserte som *organisasjonslinja*.

I praksis innebar denne at organisasjonene i arbeidslivet skulle gå sammen om å skape arbeidsplasser og styrke industriens konkurransevne overfor utlandet. Ved *forhandlinger* og *avtaler* mellom Landsorganisasjonen og Norsk Arbeidsgiverforening skulle det legges grunnlag for arbeidsfred. Slike

avtaler skulle også gi sikring mot inngrep i organisasjonsfriheten i form av voldgift. I dette perspektivet hadde ORGANISASJONENE tatt klassenes plass, og forhandlingskontakt og samarbeid tatt klassekampens. En konkret demonstrasjon av perspektivforrykkinga gir den karakteristiske holdningsendringa i forholdet til arbeidsskjøpernes organisasjon: i hensynet til arbeidsfreden og organisasjonsfriheten ble NAF og LO gitt et *felles interessegrunnlag*, mot *statens* innblandingspolitikk (i.e. Venstre-regjeringas voldgiftspolitik).

Forklaringer må i denne omgang bli reint forsøksvise. Jeg skal nøye meg med å peke på to forhold som jeg mener har betydning for den faglige kursen ledelsen trakk opp etter 1920.

Det første er åpenbart og gjelder den økonomiske situasjonen etter 1920. Den faglige ledelsen refererer sjøl til *konjunktur*-omslaget høsten 1920 som utslagsgivende for at de oppga alle samfunnsomstyrtende perspektiver. Men selve denne analysen av den aktuelle situasjonens muligheter, med de politiske konsekvenser som ble trukket, kan trolig også knyttes til sentrale elementer i Fagopposisjonens eget idegrunnlag.

O. B. Fure har vist at «den nye retning» var ei uensarta gruppering hvor viktige ideologiske og politiske spørsmål var uavklart. Han har skissert to hovedretninger. Den ene med basis i partiets (DNAs) ungdomsforbund og studentforeninga. Den andre med Fagopposisjonen av 1911 i fagbevegelsen som organisatorisk bakgrunn. De viktigste ideologiske uoverensstemmelsene har Fure oppsummert slik:

Mens det i Ungdomsforbundets og Studentforeningens program var de politiske kamper og aksjonsformer som sto i forgrunnen, er det de faglige og økonomiske aksjonsformer som inntar den dominerende plass i Fagopposisjonens revolusjonsteori. Disse kampene inngikk i en strategi som ikke i første omgang var rettet mot statsmaktene, men tok sikte på direkte strukturendringer ved kontroll og senere overtagelse av produksjon og omsetning. Den sosiale revolusjon var ifølge denne strategi ikke betinget av en foregående politisk revolusjon.⁷⁴

Denne vurderinga har Fure ført videre og anvendt på en analyse av den ideologiske utviklinga i DNA mellom 1921 og 1923, som endte med at en venstrefløy skiltes ut og gikk

sammen i Norges Kommunistiske Parti. På grunnlag av komparative undersøkelser trekker han bl. a. den slutning at det i viktige henseender ikke var noen «fundamental motsetning mellom sosialdemokratenes politiske teori og Tranmæls fortolkninger av DNAs programmer, mens den sto i langt krassere motsetning til det meningsinnhold f. eks. Scheflo og Stang la i sentrale begreper i DNAs ideologi».⁷⁵ Det var motstridende syn på sentrale spørsmål som væpning av arbeiderklassen, partiets organisatoriske oppbygning og partiets rolle i kampen for sosialisme og på tesen om proletariatets diktatur. I siste instans dreidde det seg om *ufor- enlige makterobringsstrategier*. I denne sammenheng er det særlig *Tranmælretningens* syn på forholdet mellom økonomi og politikk som har interesse. Teorien gikk ut på at staten og de politiske institusjonene var mer eller mindre direkte avspeilinger av maktforholda i den økonomiske strukturen. Endringer i maktforholda i den økonomiske basis ville da mer og mindre automatisk resultere i tilsvarende endringer på det politiske plan. Av dette grunnsynet fulgte for det første den avgjørende vekt som ble lagt på *fagbevegelsens* rolle i kampen for arbeiderklassens frigjøring. Men hos Tranmæl hadde dette «mekanisk-materialistiske» (Fure) grunnsynet også en annen implikasjon. Han tenkte seg en gradvis utvidelse av arbeiderkontroll på produksjonsplanet gjennom bedriftsråda. Han tenkte seg også at denne prosessen innebar ei underminering av kapitalismen, en reell maktfor- skyving fra eiendomsbesitterne til produsentene. Til slutt ville samfunnets politiske overbygg enten falle sammen, eller bli «knust av de økonomiske kræfter som kjempemæs- sig vokser frem fra arbeidspladsene».⁷⁶ Teorien forutsatte m.a.o. at det var mulig å gjennomføre store (avgjørende) endringer i samfunnets økonomiske struktur *innafor det eksisterende politiske systemet*.⁷⁷ Det skulle være klart at Tranmæls strategi rommet like mye et evolusjonistisk som et revolusjonært element.⁷⁸ Men nettopp slike framgangs- linjer for en gradvis utvidelse av arbeidernes sjølråderett på produksjonsplanet og for strukturendringer via direkte ak- sjoner på arbeidsplassene, må ha fortont seg utopiske og ugjennomførbare i ei tid hvor bedrifter stengte portene og ti-tusener arbeidere ble satt *utafor* arbeidsplassene. Det var en uomgjengelig forutsetning i tranmællittenes strategi at in- dustrien produserte og arbeiderne var i arbeid.⁷⁹ Muligens kan da produksjonsreising og organisasjonslinja framstå som en konkret anpassning av vesentlig samme strategi til en endra materiell situasjon, hvor det nærmeste målet ikke

ble makterobring, men å gjenskape *betingelsene* for videre framstøt: arbeid og produksjon. Men samtidig la denne politikken et solid fundament for en allianse med sosialdemokratene som satte seg de samme mål. Og ved at fagorganisasjonens oppgaver ble stilt i et begrensa dagsperspektiv og verken metoder eller mål i overskuelig framtid gikk utover rammene for det borgerlige samfunn, var den i vesentlige henseender også *identisk* med tradisjonelle sosialdemokratiske framgangslinjer.

NOEN FORKORTELSER

I tekst og noter blir bl. a. disse forkortelser brukt:

A.bl. for Arbeiderbladet

JMA for Jern- og Metalarbeideren (forbundsblad/jern og met.)

Mbl. for Meddelelsesbladet (LOs medlemsblad)

LO for Landsorganisasjonen

NAF for Norsk Arbeidsgiverforening

Noter

1. Artikkelen er en bearbeiding av min hovedoppgave i historie, Politiske motsetninger i norsk fagbevegelse i 1920-åra. Oslo 1975. i art. er temaet vesentlig innsnevra og framstillingen er konsentrert om organisasjonens ledelse. Det har vært nødvendig å prioritere, og jeg har funnet det naturlig i denne omgang å ta utgangspunkt i den samme premiss som ligger til grunn for forskningsdebatten innafor dette området, nemlig *lederskiftets* konsekvenser. Medlemsblad og kongressprotokoller utgjør det viktigste kildeunderlaget for undersøkelsen. I tillegg til sekretariatets politikk har jeg forsøkt å følge Jern- og Metallarbeiderforbundets utvikling (fra 1924). Forbundets blotte størrelse og dessuten dets stilling i en helt sentral sektor i landets økonomiske liv, gjør at dets faglige politikk er av interesse for fagorganisasjonen som helhet. Dessuten ble dette forbundet sterkt ramma av alle de problem som sto i fokus for den faglige ledelsens oppmerksomhet gjennom mesteparten av 20-tallet (bedriftsinnskrenkninger, massearbeidsløshet, medlemsfravall). Dermed er det også grunn til å anta at forbundets faglige linje ville være viktig for sekretariatet, og det har da også vært mulig å konstatere et nøye samsvar mellom forbundspolitikken og sekretariatets linje. (K. Nordahl skriver at Melgaard, som overtok formannsvervet i Jern og Metall etter Halvard Olsen, da denne i 1925 ble valgt til LO-formann, «ble sterkt avhengig av Halvard Olsen, og det ble sagt at i realiteten var det han som fremdeles ledet forbundet». K. Nordahl, Minner og meninger, s. 140. Noen begrepsdiskusjon har jeg heller ikke funnet plass til, men ettersom det stadig er premissene fra hovedoppgaven som gjelder, viser jeg til denne, kap. I og noe B s. 134.
2. «Den nye retning» er den vanlige samlebetegnelse på den opposisjonelle bevegelsen. Den omfatter både Fagopposisjonen av 1911 og venstreopposisjonen i DNA fram til 1918. Noen

hovedtrekk i Fagopposisjonens ideologi har jeg skissert i oppgava s. 19—22. Se også J. Bjørgums artikkel i nr. 1 av dette tidsskriftet.

3. Se Fuglestad, s. 2—3.
4. F. eks. når Furre skriver at «dei revolusjonære parolane vart underleg innhaldslause når kravet om konkretisering kom», Norsk Historie 1905—1940 s. 156.
5. Ousland tidfester ei *nyorientering* til 1923/24. Se Ousland, Fagorganisasjonen i Norge, bd. 2 s. 109. Kokkvoll later til å mene at det aldri ble snakk om store *skiftninger*: «Fagopposisjonen førte til en intens og på mange måter konstruktiv debatt om fagbevegelsens organisasjonsformer og plass i norsk arbeiderbevegelse. Men i praksis var det den gamle linje — Ole O. Lians centralistiske linje — som fortsatte... Det som her er sagt om den radikale opposisjons ideer når det gjelder struktur og metoder i fagbevegelsen, har sin parallell når det gjelder utviklingen i den politiske arbeiderbevegelsen. Skeptikerne av parlamentarisk reformarbeid kom selv i praksis til å bli bærere og utøvere av den samme reformpolitikken. Det var de gamle velprøvde socialdemokratiske metoder som seiret». Kokkvoll i Martin Tranmæl, i Norsk Biografisk Leksikon. En grundigere historiografisk oversikt har O. F. Fure gitt i Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie nr. 1/76. Han konkluderer bl. a.: Denne gjennomgåelse av tidligere synspunkter på problemet om omfanget og arten av kursendringen i 1918 viser at det finnes et bredt spekter av ulike og motstridende oppfatninger. Dette spenner fra påstanden om at DNA var et revolusjonært parti, at det hadde en revolusjonær ideologi, en uklar strategi kombinert med en reformistisk praksis til en kategorisk påstand om at verken partiet eller dets ideologi var revolusjonær (s. 35).
6. Fure, Tidsskrift for arb. bev. hist./nr. 1 s. 41. Det er begrepspar som kommunisme/sosialdemokrati og revolusjonær/reformistisk Fure mener viser seg uegna til å gripe virkeligheten med. Det må da bemerkes at han her eksplisitt behandler debatten om *DNA's* utvikling mellom 1918 og 1933 og at det (for meg) er noe uklart hvor generelt han vil gjøre sin hypotese gjeldende. Imidlertid bestemmer han sjøl sitt tema på denne måten: Synspunkter og historieteoretiske tendenser i forskningen om *den norske arbeiderklasse og -bevegelse* i den radikale fase 1919—1933 (min uthevelse, nhf).
7. Materialet er spredt og ufullstendig ettersom det her dreier seg om et praktisk talt urørt forskningsfelt. Jeg kan vise til Inger Bjørnhaugs hovedoppgave, Jernstreiken og arbeiderbevegelsen, Oslo/75, og min egen skissering av 20-års fagopposisjonelle strømninger i hovedoppg.
8. Se Per Maurseth, Fra Moskvateser til Kristianiaforlik, s. 23.
9. Ibid., s. 24.
10. Programmet ble presentert av Alfred Madsen i ei brosjyre: Fagkongressen 1920. Vore nærmeste krav.
11. Programmet har jeg gjennomgått i hovedoppgava, s. 29—31.
12. Se protokoll for fagkongressen i 1920.
13. Meyer, Det norske Arbeiderpartis historie, bd. 2 s. 247—248.
14. Se Fuglestad, s. 33.
15. Ibid., s. 34—36.

Når *Lian* i 1920 slutta opp om parolen for proletariatets diktatur

var det på helt bestemte premisser. I hans tolkning skulle diktaturet være et *nødmiddel* i en kort overgangsperiode. (Se Meyer, s. 240 og prot. for fagkongr. i 1920 s. 62). Det er klart at dette ikke var leninistenes syn. De oppfatta diktaturet som omveltningens sine qua non — som selve formen for organiseringa av arbeiderklassen som herskende klasse. Tranmæls syn var i prinsippet det samme som Lians. I ei brosjyre fra 1920 skreiv han dette om diktaturet: «Dette spørsmål er ... kommet langt sterkere i forgrunden end det fortjener. Ingen socialist er tilhønger av et diktatur i og for sig. Det er derfor heller ingen som ønsker et arbeiderdiktatur. Og aller mindst Det norske Arbeiderparti. Men partiets landsmøte sa at et diktatur kan bli en nødvendighet som en overgangsform ... Men det blev ogsaa lagt til, at dette diktatur i tilfælde maatte bygge på fællesinteresserne, altsaa repræsentere det store brede lag og søke sin umiddelbare sanktion hos folket selv ... Nogen vei væk fra det virkelige demokrati er ikke dette. Tvertimot. Man har bare villet gjøre arbeiderklassen opmerksom paa de vanskeligheter som kan mælde sig i en overgangstid og at der for at bringe orden og system i produktion og omsætning kan bli paakrævet at gaa til en saa drastisk forholdsregel som et midlertidig diktatur». Tranmæl, Socialismen og de socialistiske fremgangslinjer, s. 26—27.

16. Meyer, s. 248.
17. Inger Bjørnhaug, Jernstreiken og arbeiderbevegelsen, s. 263.
18. Ibid., s. 105—111. Også Fuglestad, s. 74/note 123.
19. Se Maurseth s. 44 og s. 43.
20. Jorunn Bjørgum, Christer Bogefeldt, Jorma Kalela, Krisen og arbeiderbevegelsen, i Kriser og krisepolitikk i Norden under mellankrigstiden, s. 249.
21. Etter Ousland, bd. 2 s. 44.
22. I. Bjørnhaug.
23. Lønnsnedslaget ble riktignok halvert i forhold til arbeidskjøpernes opprinnelige krav, men var likevel stort nok til å bli utlagt som et argument mot «masseaksjoner». Viktigere var medlemsfrafallet fra organisasjonene på denne tida. Etter ledelsens syn skyldtes dette at mislykka masseaksjoner undergravde tilliten til organisasjonene. Fra en voksende opposisjon på venstresida ble det omvendt hevda at frafallet skyldtes at den nye ledelsen ikke hadde vist seg tilliten verdig ved å gjennomføre en virkelig masseaksjon. Fra ungdomsforbundet var det allerede lansert krav om nye ledere. Se Fuglestad, s. 44—45.
24. Se prot. for fagkongr. i 1923, s. 202.
25. Ibid., s. 204—205.
26. Ibid., s. 205.
27. Et eksempel fra fagkongressen i 1917 kan illustrere hvordan disse prinsipielt motsatte holdningene kom til uttrykk i et aktuelt politisk spørsmål — fagorganisasjonens holdning til arbeidstvistlovgivningen og voldgift. Fagopposisjonens talsmenn krevde at organisasjonen skulle «ta et avgjort standpunkt mot al lovgivning, som kan gripe ind i fagorganisationens virksomhet». (Prot. s. 10). Tranmæl hevda den gang at arbeidstvistlovgivningen ville gjøre fagforeningene til «et led i det nuværende samfundssystem», og foreslo å bekjempe den med generalstreik (ibid., s. 188). «Kneblingslover» mente opposisjonen måtte bekjempes på tvers av lovverket. Mot dette argumenterte

- den gang Lian for å protestere mot slike lover, samtidig som organisasjonen innretta seg etter dem (f. eks. ved å møte fram ved voldgiftsforhandlinger). I særlig grove tilfeller mente også Lian det kunne bli aktuelt med arbeidsnedleggelse, men prinsipielt gikk han inn for økt satsing på partiets valgkamper, for å endre sammensetninga i den lovgivende forsamlinga til arbeiderbevegelsens fordel (ibid., s. 183).
28. Mens Berge Furre gir denne karakteristikken: «Men på 20-talet gjekk arbeiderørsla til kamp mot det politiske systemet, mot institusjonane, mot sjølve spelereglane». Furre, op. cit., s. 243.
 29. JMA for november 1924. Lederen polemiserte skarpt mot «dem som gjør ulovligheten til prinsipp og en verdimåler for organisasjonens revolusjonære innhold og kamp»: «Arbeiderklassen krever ikke denne golde demonstrasjonspolitik som gir Arbeidsgiverforeningen og Berges reaksjon vind i seilene. Arbeiderklassen krever en positiv politikk som er i pakt med fremtiden og arbeidernes interesser. Det er derfor de arbeider for at skape sig en sterk fagorganisasjon, og det er derfor de har valgt sine representanter til Stortinget». Jeg kommer nedenfor tilbake til Jern- og Metallarbeiderforbundets bidrag til en slik positiv politikk.
 30. Siste gang ble det i alle tilfelle ikke. Det dukka opp igjen i 1931 da Alfred Madsen (i trontaledebatten på tinget) lanserte tanken om et økonomisk landsråd. Altfor dristig skulle det vel heller ikke være å føre linja videre til etterkrigstidas økonomiske Samordningsråd og Skånlandsutvalget.
 31. Dette var et sosialdemokratisk standpunkt av klassisk merke. Det var Bernsteins argument mot kriseteoretikerne i 2. Internasjonale at overgangen til sosialisme *forutsatte* en godt fungerende økonomi. Se Bo Gustafsson, *Marxism och revisionism*, s. 117.
 32. Etter A.bl. og Norges Kommunistblad for 30/1—25.
 33. Dette var overskriften for Mbl.s leder i nr. 1/25.
 34. Se Fuglestad, s. 19—22.
 35. Jfr. debatten på fagkongressen i 1917 om den s.k. 15-mannskomiteens innstilling. Se Fuglestad s. 24—25.
 36. Mbl. nr. 1—2/22.
 37. Jamfør dette sitatet med følgende fra sekretariatets anførsel til Fagopposisjonens innstilling i 15-mannskomiteen i 1917: «Den norske fagorganisation har *ikke* lagt an paa at dogmatisere eller skematisere sin virksomhet (uth. av sekr.). Fagforbundenes og landsorganisationens love er kemisk ren for dogmer. Det er fagoppositionen som har ført dogmerne og striden om disse ind i den faglige diskussion, idet der settes op et specielt program for fagorganisationens virksomhet og optages en heftig agitation for at faa dette program anerkendt som bindende for den hele fagorganisation». Prot. s. 91.
 38. I JMA nr. 5—6/25 gjorde signaturen Spectator denne oppsummeringa av Fagopposisjonens betydning (manglende sådan) for fagbevegelsen: «Ingen fagorganisasjon har vært saa redet av prinsippdebatter som den norske. Først i fagopposisjonens dager hvor vi fra morgen til kveld i en 10-aars tid overdænget hverandre med debat om retningslinjer og selvhjelpskasser og kampmidler og tariffer, saan at vi til sidst hverken visste ut eller ind — og alt blev ved det gamle».
 39. JMA nr. 3/25, leder.
 40. Ibid., nr. 1/25.

41. Mbl. nr. 1/26.
42. Kampen for dagskrav ble utlagt som det spesifikke ved norsk fagbevegelse overfor teorier av utenlands opprinnelse. Dagskampen satte grensene for ideologien til en norsk fagforeningsbevegelse i pakt med sin egen virkelighet. I Mbl. nr. 1/27 het det bl. a.: «Det som har preget klassekampen her i landet, er de faglige kamper — kampen for forbedring av lønns- og arbeidsvilkårene. Det er gjennom disse kamper våre organisasjoner har fått sin ideologi og sitt innhold. Visstnok har også ideer utenfra hatt sin betydning. Men vesentlig er det våre egne kamper som har vært bestemmende for organisasjonens innhold og former». Når det gjelder selve plattformen fra 1920 ble det etter 1924 bare referert til denne i negativ form. Følgende fra samme nummer er typisk: «Har vi ikke lenge nok kastet hverandre blå i øinene med teoretiske spissfindigheter og latt arbeiderklassens aktuelle interessedrømmer spørsmål forsømme? Eller er det noen som for alvor kan påstå at masseaksjon, diktaturet, arbeiderklassens bevegelse o.s.v. er aktuelle politiske spørsmål i Norge? I en tid hvor reaksjonen herjer med kneblingslover, hvor bedriftene stenger portene, og hvor brødbiten for dagen for 100 000 arbeidere med hustru og barn er dagens største problem»? Vi skal imidlertid merke oss at dette ikke innebar at all politikk var utelukket fra fagorganisasjonsperspektiver: Våren 1927 ble fagorganisasjonens midler (økonomi/propaganda) satt inn i *DNA's valgkamp*.
43. Det var den engelske fagorganisasjonen som etter dette slo inn på ei linje for «industrial peace». (Se Cole, *Communism and Social Democracy*, s. 447 og s. 678). I sin åpningstale på fagkongressen i 1927 tok formannen, George Hicks, til orde for «at man istedenfor de stadige streiker skulde forsøke på å komme til forståelse med industrien og se til å få den på fote igjen.» (Etter Mbl. 1928 s. 36). Cole mener dette synet for en del hang sammen med ledende industrikapitalisters holdning til fagbevegelsen i tida etter generalstreiken. Istedenfor å sette i verk et frontalangrep, for å knekke fagbevegelsen mens den etter alt å dømme ikke kunne tåle en åpen konflikt, gikk disse inn for en tilnæringspolitikk for å få etablert et samarbeid i arbeidslivet, særlig for å styrke «de britiske industriers konkurransevne på verdensmarkedet» (etter brev til generalrådet for de britiske fagforeninger, desember/27. Brevet er gjengitt i Mbl. 1928 s. 36–37). En foregangsmann for denne tilnæringspolitikken var sjefen for kjemitrusten, Imperial Chemical Industries, Sir Alfred Mond, derav også navnet mondisme.
44. «Men i dag er vi ikke rullet så langt at vi i Norge eller noget andet land har fått flertall i befolkningen for en så radikal omlegning av det økonomiske system (i.e. sosialisering, nhf.) ... Derfor er det ikke de store fremtidsteorier som er dagens strenge, praktiske oppgave for arbeiderklassen. Arbeidsstoffet ligger langt nærmere. Det er kampen mot den herskende fryktelige krise og det er veier ut av den vi må forsøke å lage».
45. Se bl. a. JMA nr. 3, 4 og 10/26, nr. 1, 2, 4, 6, 8, 11/27, nr. 7 og 13/28, og nr. 1 og 3/29.
46. JMA nr. 1/27.
47. Se leder i JMA nr. 2/27. Lederen viste til at diskusjonen med sikte på å gjenreise skipsbyggingsindustrien hadde vakt «interesse og forståelse hos flere av våre skibsredere». Men alt dette

- ble nå ødelagt med den lock-out bl. a. Mekaniske Verksteders Landsforbund hadde ansvaret for.
48. Ibid.
 49. Se leder i JMA nr. 4/27 om forbundets krav om to-årige tariffier. I lys av dette kunne t.o.m. voldgiftsdommen det året oppsummeres som en slags seier for fagorganisasjonens linje: «Vi skal ikke ved denne anledning opholde os noget større ved det at det er arbeidernes krav om en to-årig overenskomst som på tross av arbeidsgivernes motstand har slått gjennom. Det er hovedsaken at der handles, og handles raskt». På samlingskongressen mellom DNA og NSA på nyåret 1927 holdt Alfred Madsen et foredrag om «Den økonomiske krise og arbeidsløsheten». I dette foredraget finner vi igjen linjene fra Jern- og Metalls forbundspolitik (like inn til terminologien og de konkrete forslagene). Se Fuglestad, s. 73—76.
 50. Se Cole, s. 678.
 51. Selve voldgiften var midlertidig (2 års gyldighet), men i løpet av forsommeren og sommeren 1927 ble det vedtatt eller lagt fram forslag til en rekke lover som gjorde vidtrekkende inngrep i fagorganisasjonens handlefrihet. Endringer i arbeidstvistloven medførte bl. a. at fagorganisasjonen nå ble pålagt bevisbyrden i tilfelle tariffstridige aksjoner. Etter de nye straffebestemmelsene kunne alle som hadde vært med å vedta ulovlig streik, eller bidratt til å sette slike vedtak ut i livet, ilegges bøter fra 5 til 25 000 kroner og/eller til fengsel i inntil 3 måneder. Det ble også straffbart å støtte ulovlig arbeidsstans, eller oppfordre til iverksettelse eller fortsettelse av ulovlig arbeidsnedleggelse. Loven ble tatt i bruk mot bygningsarbeiderne i 1928, men ble ikke forlenga utover 1929 (med DNAs og Høyres stemmer).
 52. Dette siste nedslaget ble det ikke noe av p.g.a. ny konjunktur-oppgang.
 53. Se Fuglestad, s. 106 ff.
 54. Se Mbl. nr. 5—7/28 s. 209.
 55. Sitert i A.bl. LO/7.
 56. A.bl. 28/7.
 57. Mbl. nr. 5—7/28.
 58. Henvendelsen er bl. a. gjengitt hos Halvard Olsen og Trygve Lie, De arbeiderfiendtlige lover og kampen mot dem, s. 44—47.
 59. Mbl. nr. 5—7/28.
 60. Ibid.
 61. I Landsorganisasjonens henvendelse til Stortinget i 1929 ble det samme sagt på denne måten: «I 1928 var det voldgiftslovens tilstedeværelse og dens anvendelse for bygningsfagene og de grafiske fag som nettopp forårsaket åpen kamp. Denne konflikt er vel den alvorligste som nogensinne har foreligget for organisasjonene. Men det var ikke de statsmakter som hadde fremtvunget konflikten, som kunde evne å løse den. Det var organisasjonene på begge sider som måtte finne frem til en løsning, og på et grunnlag som med rette er betegnet som en dom over voldgiftsdommene og voldgiftslovgivningen».
 62. Volan var en gammel fagopposisjonsleder. Han ble valgt inn i NKPs første sentralstyre, var Bygningsarbeiderforbundets første formann (inntil 1927) og medlem av sekretariatet i 20-åra. (Sammen med partifellen Aas, utgjorde han «opposisjonen» i ledelsen).
 63. Etter Volan, Kampen mot voldgifts- og tukthusloven. Bygningsarbeiderstreiken i 1928, s. 59.

64. Ousland, bd. 2 s. 378.
65. Jorunn Bjørgum omtaler de antesiperte forhandlingene i boka Norsk Kjemisk Industriarbeiderforbund 50 år s. 174, note 37. Mens J. B. mener hovedhensikten med disse forhandlingene var å unngå et nytt voldgiftsoppgjør i 1929, spilte etter det jeg har funnet også et annet motiv en avgjørende rolle i ledelsens overlegninger: ønsket om arbeidsfred og produksjonsreising. (Se nedenfor).
66. Se JMA nr. 13 1929.
Arvid Hansen hevder at tanken om antesiperte forhandlinger for alle industrier og fag hvor avtaler eller voldgiftsdommer utløp høsten 1928 eller våren 1929, ble antydnet «på et tidlig tidspunkt av bygningsarbeiderstreiken». Også bygningsarbeidernes oppgjør skulle da tas med i et slikt fellesoppgjør. A. G. Hansen, Fra Lassalle til Lenin, en historikk over den norske arbeiderbevegelse og Norges Kommunistiske Parti, s. 185—186.
67. Se Thorud, Jubileumsskrift for Norsk Jern- og Metallarbeiderforbund, s. 456.
68. Ibid.
69. Ousland, bd. 2 s. 378.
70. Etter Mbl. nr. 1/29 s. 26.
71. Mbl. nr. 11—12/28, leder.
72. Foruten lederen i Mbl. nr. 11—12/28, gjelder det LO-formannens beretning på representantskapsmøtet i desember, og et intervju med H. Olsen i Mbl. nr. 5—6/29 s. 225—227.
73. Mbl. nr. 5—6/29.
74. O. B. Fure, Parlamentarisk eller revolusjonær strategi? Kontrast nr. 3/73.
75. Fure, Ideologiske hovedtendenser innen norsk, svensk og tysk arbeiderbevegelse, s. 20.
76. Sitert etter Fure, Ideologiske ..., s. 28.
77. Klare uttrykk for Tranmæls makterobringsstrategi som prosess, kan vi finne i brosjyra Socialismen og de socialistiske fremgangslinjer. F. eks. følgende utdrag: «Fagforeninger som har tilkjæmpet sig medbestemmelsesret over arbeidsvilkårene gaar videre og sætter sig som maal at faa fuld og hel bestemmelsesret over arbeidsforholdene. Kapitalistene trænges efterhaanden ut. Fagforeninger tar deres plads og gaar over fra kamporganisationer til produksjonsfaktorer. Alle som er beskæftiget ved vedkommende bedrift, blir medlemmer av den fælles sammenslutning. Det gamle motsætningsforhold mellem arbeidere og driftsledelse bortfalder. Alle blir lige interessert i den fælles oppgave: at producere mest og best mulig» (s. 11). Merk terminologien. Kapitalistene skulle «trænges ut» «efterhaanden». I samme tempo skulle fagforeningene «ta deres plads», og klasse-motsætningene *falle bort*, og fagforeningene gå over til produksjonsorganer. Noe skarpt brudd fra det ene stadiet til det andre tenkte Tranmæl seg tydeligvis ikke. Det var snakk om en kontinuerlig utvidelse av fagforeningenes sjølråderett på produksjonsplanet. Og graden av kontroll ville bestemme tidspunktet for når arbeiderklassen «var sterk nok» til å *proklamere* revolusjon: «Naar arbeiderne føler sig sterke nok, proklamerer de den sociale revolution, sprænger rammen av det nuværende samfund og etablere socialismen» (ibid., s. 17).
78. Fure mener det er grunnlag for å spørre om ikke historikerne har hatt en tendens til å gjøre Tranmæl mer revolusjonær enn

han egentlig var. Man har referert hans uttrykksformer/måter, «uten at det har vært gjort forsøk på å trenge inn til kjernen i hans politiske tenkning». Fure, Ideologiske... s. 28 note 83..

Et tilsvarende syn har Kokkvoll gitt uttrykk for i artikkelen om Martin Tranmæl, Norsk Biografisk Leksikon.

79. I denne forstand kan Edv. Bull ha rett når han skriver: «Det viste seg altså at Fagopposisjonens program hadde vært altfor sterkt konjunkturbestemt», som ei forklaring på at det «tilsynelatende ble svært små resultater av at den revolusjonære retning vant flertall i fagorganisasjonen». (Bull, Norsk fagbevegelse, s. 102 og 101). Dvs. han kan ha rett i at *Tranmælretningens* offensive karakter var et høykonjunkturfenomen. I så fall var den også et *tilfeldig* trekk ved denne ideologien.